

Viliam Gruska

predseda Výboru Matice slovenskej
v dňoch od 17. januára do 5. júla 1990.

DISKUSNÝ PRÍSPEVOK

na Valnom zhromaždení MS
ktoré sa konalo
v dňoch 10. – 11. augusta 1990.
v Martine.

Príspevok bol prihlásený ako prvý dňa 10. augusta 1990.

Manipuláciou vedenia Valného zhromaždenia sa však na rokovanie normálne nedostal. O jeho odznenie sa postarali dvaja mladí matičiari, ktorí sa, bez pýtania si súhlasu, dostali k mikrofónu a vyzvali VZ na hlasovanie; či bývalý predseda Výboru MS má dostať možnosť predniesť svoj príspevok, alebo nie.

VZ drvivou väčšinou hlasov (okrem predsedníctva) s tým súhlasilo.

Viliam Gruska, predseda Výboru Matice slovenskej
od 17. januára 1990 do 5. júla 1990

Diskusný príspevok na Valnom zhromaždení Matice slovenskej,
ktoré sa konalo v dňoch 10. a 11. augusta 1990 v Martine

Poznámka: Časti, ktoré sú uvedené v zátvorkách, boli pri prednášaní príspevku z časových dôvodov vynechané.

Príspevok prednesený dňa 11. augusta 1990 o 13,58 hod

Vážené zhromaždenie!

Rozhodnutie rezignovať na funkciu predsedu dozrievalo vo mne dlho. Až 20. júna som to urobil preto, lebo som nechcel vyvolať nežiaduci rozruch okolo Matice slovenskej skôr ako sa ukončia voľby a všetko, čo s nimi súviselo.

Na dôvody, ktoré som oznámil Výboru a neskôr v liste aj ministrom kultúry pánovi Snopkovi nereagoval nikto. Boli pravdivé a nepríjemné? Alebo nestáli za to?

Priebeh Aktívu (zástupcov miestnych odborov MS, Výboru a pracovníkov inštitúcie), ktorý sa v deň mojej rezignácie uskutočnil, podal svedectvo, že predstavitelia miestnych odborov majú skreslenú predstavu o kompetencii Výboru, Predsedníctva a sekretariátu na jednej strane a inštitučnej základne s viac ako 400 zamestnancami na strane druhej, fakt, že Správa, ktorú predniesol správca Matice sa nedotkla základných problémov Matice a takmer vôbec nie jej budúcnosti, ma doviedli k tomuto vystúpeniu. (V deň prednesenia rezignácie som bol rozhodnutý nevystupovať už na pôde Matice.)

Pokúsim sa riadiť princípmi, ktoré som si ešte ako študent osvojil v najdemokratickejšom z kolektívov, ktoré som poznal – v Lúčnici. Tam sa vtedy, už v päťdesiatich rokoch neschopnosť nazývala pravým menom. Lož bola lžou, úskok úskokom, intriga intrigou. A na vytváranie akýchkoľvek mafii bol mladý kolektív zvlášť citlivý. Som rád, že takto začalo reagovať aj plénum včerajšieho Valného zhromaždenia. Byť v Lúčnici bolo cťou, aj morálnym záväzkom. Tak by to malo byť aj v Matici. Bohužiaľ len malo.

Neočakávam podporu môjmu vystúpeniu. (Tak ako som neočakával reakciu na môj príspevok prednesený na poslednom zasadnutí Výboru, kde som oznámil rezignáciu.)

Sme poznačení dobou, ktorá uplynula, stavom beznádeje, neistoty, strachu, ktorý trval príliš dlho na to, aby sme už dnes dokázali byť sami sebou. (Hlavne tí starší, no najviac tí, ktorí čosi vytrpeli za svoju stranícku príslušnosť.)

Čo bolo na začiatku? A čo potom?

Vyberiem len niektoré kapitoly z mnohých.

Na rozhodnutia prijať, alebo neprijať návrh robiť funkciu predsedu Výboru Matice slovenskej som mol len niekoľko minút. A tak isto bleskovo som musel zvážiť môj vlastný návrh vykonávať túto funkciu len ako funkciu čestnú, bez 8 000 korunovej apanáže ako môj predchodca. Musel som zvážiť aj to, ako budem existovať tých niekoľko mesiacov, správne predvídajúc, že funkcia mi pohltí všetok čas, a na prácu, tvorbu, ktorou živím rodinu, mi neostane ani hodina.

Predvídanie sa splnilo. Neľutujem to. Práve naopak!

Za 150 dní „služby národu“, ako to zvykne vzletne nazývať pán profesor Kočtúch, som získal viac ako absolvovaním vysokej školy o Slovenskom národe, ktorý som sa snažil spoznávať celý život, aj keď z inej strany. Začal som chápať kde leží naša bieda. V čom sme zrelí a v čom nie. Či sme schopní ako národ vstupovať do dejinotvorných procesov a ako. Spoznal som aj trpkú pravdu: ako premyslene, opakujúc sa v metódach, využívajú tí, ktorí nás spravídla v istých časových intervaloch „mávajú na jedálnom lístku“ – aj ja s dovoľením

citujem pána Rúfusa – ako využívajú všetky naše slabosti.

Časť členov nového Výboru som poznal už predtým. Časť som postupne poznával, ale u časti som nedešifroval ich postoj, či poslanie (?) doteraz. Verím, že mi to dopovie najbližšia budúcnosť.

(Vychádzajúc zo včerajšej diskusie a vlastnej 5 mesačnej skúsenosti, dovoľujem si odbočiť a reagovať na jeden návrh, ktorý je nezmyselný. Výbor Matice nemôže byť zložený z členov miestnych odborov vychádzajúc z teritoriálneho rozloženia. Musí byť zložený v prvom rade z intelektuálne najvyspelejších jedincov nášho národa, ak chcete, osobností. Jedná sa predsa o spolok a ustanovizeň dbajúcu o kultúru národa, rozvoj jeho národného vedomia, jeho všestranného rastu. A mali by to byť ľudia mladí. Takí, ktorí vnímajú súčasné potreby nášho národného spoločenstva v kontexte s modernými prúdmi vo svete. Vlak času sa nedá zastaviť!!! Akokoľvek budeme tliekať vlastnému nadšeniu, či národnému delíriu! Uvedomte si to aj pri voľbe Výboru.)

Jedno mi začalo byť jasné už zakrátko po vymenovaní nového Výboru: má byť symbolickým štítom Matice – Inštitúcie.

Chyba lávky.

To bolo proti mojej letore a ani Výbor, ani predsedníctvo nemohli reagovať inak ako vyžadovala doba. A tá bola tehotná prevratnými zmenami.

Pravdou je, že takmer do polovice januára ostala Matica zabarikádovaná pre verejnosť. No vzápätí po vyhlásení nového Výboru: „Slovo Slovákom nech žijú kdekoľvek na zemi“ sa stala svetlicou, na ktorú sa začali obracať tie najrozličnejšie inštitúcie, vládne orgány i jednotlivci s iniciatívami, ale aj s rozhorčenými protestami. Aj s anonymami. (Zopár som ich dostal hneď v prvých dňoch aj ja. Boli venované užšiemu okruhu Predsedníctva a vedenia inštitúcie. Nereagoval som na ne, vo väčšine ich nedočítal a hádzal do koša. Po čase prestali chodiť. Aspoň mne. Orgány Vlády a štátnej správy ich dostávali aj naďalej. Považovali si za povinnosť informovať ma o nich. Myslím, že ich dostávajú aj teraz.) Ich autori boli dobre informovaní o dianí v Matici a okolo nej aj v minulosti. (Táto forma ovplyvňovania spoločenského diania a pohybov bola vžitá v režime, ktorý vládol 40 rokov. Tak prečo by mala obísť Maticu a prestať práve teraz?)

(Fakt, že Matica slovenská je pre drvivú väčšinu našej verejnosti, bez rozdielu vzdelania, sociálneho zaradenia, profesie, žiarivý symbol, som spomínal viac razy. Aj hĺbka tohto faktu ma doviedla k tomuto dnešnému vystúpeniu.)

Prvý raz v dejinách sa pre Maticu ponúkala – alebo ešte stále ponúka?!? – možnosť naplno vstúpiť do čela najširších vrstiev a skutočne ich viesť. Vstúpila? Držme sa. pravdy. Nie je to tak! Máme sa chváliť stotisícovou, bezradne prestupujúcou členskou základňou za pol roka úsilia? S tradíciou vo vedomí verejnosti? S možnosťami inštitúcie? Ktoré úlohy boli pre inštitúciu dôležitejšie v tejto dejinnej chvíli ako táto?!?!

V prvých dňoch môjho pôsobenia vo funkcii predsedu Výboru sa objavili aj prvé protimatické útoky. Naznačovali rozmery zápasu, ktorý Maticu čaká. Jeho hlavné kolo je však ešte pred Maticou – dovoľm si tvrdiť. Prívlastok „nová totalitná moc“ dal Matici Slovenský rozhlas vo vysielaní VPN a nie maďarský, ako by sa bolo očakávalo!

Na prvom pracovnom zasadnutí Výboru prednesené a schválené tézy o smerovaní Matice, jej najbližších úlohách, sa rýchlo rozširovali o ďalšie. Nič z nich sa nadalo odkladať. Sekretariát Predsedníctva s jedným pracovníkom na 1/2 úväzku nemohol stačiť náporu. Mesiac mi vypomáhali pracovníci Národopisného ústavu SAV. Ďakujem im za to!

Využívajúc časť mzdových prostriedkov, ktoré ostali po platenej funkcii predsedu, bol prijatý vedúci sekretariátu a neskôr bola naň preradená ďalšia kancelárska sila. Pracovitá, ale nie s dokonalou znalosťou slovenčiny. Tento minisekretariát zabezpečoval, okrem bohatej dennej agendy, zasadnutia Predsedníctva, Výboru, rôznych expertných skupín a komisii len s

tým najprimitívnejším vybavením. Dvoma poruchovými písacími strojmi. (Bez xeroxu, bez telefaxu, s jednou štátnou linkou.)

(O práci Predsedníctvo, Výboru, či sekretariátu sa v zápisoch z operatívnych porád správcu v Inštitúcii neobjavovalo prvé mesiace ani slovko. Neexistovali. Podnecovalo to však smiešne otázky vychádzajúce z Inštitúcie, či sú dve Matice. Jedna v Martine a jedna v Bratislave.)

Sekretariát organizoval, okrem iného, 29 vysokoškolských pedagógov, vedcov, výskumníkov, výsledkom práce ktorých bolo niekoľko variantov návrhov Slovenského medzinárodného centra vzdelanosti. V skratke SICAS. Bola to konštruktívna reakcia na tendenciu vnútiť Slovensku inú podstavu o centre pre vyššiu vzdelanosť, informatiku a propagáciu Slovenska. (Spomínaní vedci a pedagógovia vypracovali na podnet Matice návrh, jeho prvú verziu, za dva týždne a už 6. februára som ju predložil predsedovi Federálneho zhromaždenia Alexandrovi Dubčekovi s prosbou o jeho podporu cez predsedu Parlamentného zhromaždenia Rady Európy, pána Björcka. Stalo sa tak ešte v ten deň. Pozitívna odpoveď od pána Björcka prišla o dva týždne.) Činnosť početnej skupiny; expertov korunoval po viacmesačnej práci úspech. SICAS bol schválený Vládou SR 8. 6. 1990.

Aj táto iniciatíva Matice sa začala kvalifikovať ako nežiaduca. Protinávry často kopirovali koncepciu SICAS-u s jediným zjavným cieľom: nepripusti vznik takej Slovenskej inštitúcie, ktorá by bola schopná sama, na najmodernejších princípoch známych vo vyspelých krajinách rozvíjať svoju činnosť. Intenzívne propagovaná Európska univerzita skončila nakoniec so svojím ústredím v Prahe. (Okrem toho sa tento zámer takmer dva mesiace spochybňoval niektorými pracovníkmi inštitúcie a asi z nepochopenia podstaty sa vyvíjal tlak, aby to Centrum bolo v Martine. Nakoniec sa objavil názor: čo má s tým Matice? – Takým však ťažko zrozumiteľne odpovedať. Tým, ktorí sa nezaoberajú touto sférou ľudského úsilia, alebo nesledujú súčasnú tendenciu vo svete, pripomínam jednoznačné konštatovanie, ktoré sa objavuje vo viacerých posudkoch SICAS-u od slovenských, ale aj neslovenských vedcov z viacerých krajín: je to jediná cesta ako pomôcť prieniku Slovenska do vedomia svetovej verejnosti so všetkým čo slovenský národ národom robí, čo dokáže. A cesta vedy zo sveta k nám. Záujemcom – odborníkom môže sekretariát, kým nebude úplne zlikvidovaný, poskytnúť návrhy k nahliadnutiu. Stručne sa ich obsah vysvetliť nedá.)

Za práce na koncepciách SICAS-u ani za práce v iných komisiách, či expertných skupinách, dokonca ani za preklady do cudzích jazykov, nebola vyplatená na pôde Výboru, či Sekretariátu ani koruna! Nie je pravdou, že iniciatívy Výboru nútili, alebo viedli k porušovaniu finančnej disciplíny. Na túto tému by som nerád pred týmto plénom rozvíjal diskusiu. (Nerád by som spomínal ďalšie fakty a detaily hatenia práce sekretariátu, nerešpektovania rozhodnutí Výhrou. Objavovali sa celých päť mesiacov. Bohužiaľ, taká je pravda.) Ohradzujem sa voči takémuto hrubému deformovaniu faktov.

Na neudržateľný stav Sekretariátu Výbor reagoval ešte začiatkom marca. Schválil návrh na jeho dobudovanie tak, aby to nebolo na úkor inštitučnej zložky Matice. Konkrétny návrh som predložil predsedovi Vlády SR p. Čičovi. Asi o mesiac mi prišla odpoveď od ministra financií, že všetky požiadavky Matice prejednal so správcou, ktorý konštatoval, že boli splnené. Nerozumel som tomu, preto som požiadal správcu, p. Sedláka na zasadnutí Výboru, aby podal vysvetlenie. Poprel, že jednal na Ministerstve financií o spomínanom probléme.

Profesor Kočtúch reagoval na situáciu okamžite, hoci bez môjho vedomia. Na druhý deň ma prizval na Ministerstvo financií k vybaveniu všetkých požiadaviek na dobudovanie sekretariátu. Dostali sme všetko. Auto, písacie stroje, xerox, 4 pracovníkov, požadovanú finančnú čiastku na zabezpečenie chodu sekretariátu. (Asi dvojnásobok toho, čo stál včerajší koktail.) Všetko sme išli uzavrieť k príslušnému námestníkovi ministra. Tam sme sa prekvapení dozvedeli, že všetko čo Matice požadovala bolo skutočne akceptované na jednaniach 13. a 26. marca ako to dosvedčili námestníkovi poradcovia, ktorých prizval.

Profesor Kočtúch Vás môže sám, ak by to považoval za vhodné, informovať o telefonickom rozhovore, ktorý vtedy priamo z kancelárie námestníka ministra financií mal so správcom, pánom Sedlákom. Vyzerali sme tam – matičiari , členovia Výboru – ako idioti.

Sekretariát výboru nebol dobudovaný dodnes. Túto kapitolu však ešte nekončím. Bola to posledná kvapka do pohára, môjho rozhodnutia rezignovať.

– – – – –

Od začiatku mi bolo jasné, že vymedzenie pôsobnosti Matice sa nemôže podriaďovať tomu, na čo doterajšia skladba jej pracovníkov stačí, čo vie, ovláda. Matica sa musí podriaďiť tomu, čo národné spoločenstvo potrebuje. Prostriedky pôsobenia na spoločenské vedomie sa za 40 rokov zmenili tak, že koncipovať formy nového pôsobenia na starých základoch značí cestu späť, cestu k likvidácii Matice vlastnými silami. K tomu, bohužiaľ, dochádza,

V správe správcu odznelo niekoľko poznámok o novom Zákone o Matici slovenskej. Neodznela však celá pravda:

- že jeho prípravou bol ešte v januári poverený budúci vedecký tajomník, pán Winkler, ale hneď na to bol poverený aj prípravou Slovenských národných novín (aj keď výbor rozhodol o konkurznom obsadzovaní redakcie);

- že príprava Zákona meškala natoľko, že Predsedníctvo sa rozhodlo pripraviť ako podklad pre jednanie ďalšiu, svoju verziu;

- že bývalý vedecký tajomník, dr. Katuščák svojvoľne publikoval v Pravde verziu, ktorú Výbor neschválil (a ktorá dezinformovala verejnosť);

- ani to, že z dvoch verzií Výbor pripomienkami dopracoval a schválil novú už 17. marca – odsúhlasil ju jednomyseľne vetu po vete a táto bola odovzdaná Ministerstvu kultúry aj najširšej verejnosti;

- nespomenul ani, že legislatívna úprava Zákona bola na Ministerstve kultúry zdržiavaná, spochybnená pokusmi, návrhmi odtrhnúť Národnú knižnicu od Matice (ak Maticu nedostane pod Ministerstvom kultúry);

- že tieto pokusy mali svojich ideológov v Matici – Inštitúcii;

- že som protestoval proti tomu u ministra, pána Snopku;

- že sa Zákon potom urýchlene predkladal SNR ako poslanecká iniciatíva;

- že proti nemu dôrazne vystúpil v SNR bývalý predseda Matice, pán Mináč, ako poslanec Komunistickej strany.

Nebolo tam spomenuté oni to, že Výbor rozhodol, aby boli urobené všetky potrebné kroky, aby Zákon bol predložený na schválenie pred Valným zhromaždením. Prečo neboli urobene také kroky (za výbor na ňom pracovali dvaja dobrovoľní legislatívci), aké iné kroky boli urobené, sme sa tiež nedozvedeli.

V dojemnej zhode sa proti novému Zákone o Matici postavili predstavitelia bývalého vedenia Matice (Vladimír Mináč a dr. Katuščák). Našli, alebo majú kanály, ktorými mu zabrániť.

Zatiaľ čo desiatky dobrovoľných aktivistov Matice, členov Výboru aj pracovníkov Inštitúcie usilovali o oživenie matičného hnutia, mnohí „bývalí“ vplyvní v tichu a istote svojich dobre platených miest pracujú tiež. Vytvárajú podzemné prúdy, mafie, čakajúc na svoju príležitosť. Vaše problémy, vážené Valné zhromaždenie, problémy juhu, Slovákov v Maďarsku? (miestnej kultúry, festivalov, aký obsah dať matičnému hnutiu), to všetko ide bezpečne mimo nich. Nebojte sa však. Oni vystúpia. Prehrmelo, voľby prešli, nič sa nestalo, z Matice nikto nemusel odísť hoc bol akokoľvek oddaným služobníkom bývalých mocných. „Však príde náš čas!“, myslia si. Tu, na tomto mieste nevystúpia. Majú iné miesta. A my sa nebudeme stačiť diviť ako to s Maticou „ide“ kamsi inam.

Kto všetko sa môže cítiť ohrozený novým Zákomom o Matici?

Tí, ktorí vedome, využívajúc tie najrozmanitejšie kanály, spojenia a sily znevažujú Maticu ako ochrankyňu slovenských záujmov? Napríklad pán Duray? – Určite!

Alebo tí, ktorí si zvykli mať v Matici vyárendované pracovné príležitosti a akékoľvek povýšenie Matice nad rezort, jej podriadenie celonárodnej kontrole, jej otvorenie sa novým druhom pôsobnosti, by ich obralo o istoty. – Určite aj tí!

Či snáď tí, ktorí využívajú privilégií svojho bývalého postavenia v spoločnosti poumiestňovali do Matice – Inštitúcie „svojich“, bez ohľadu na to, či svojou kvalifikáciou zodpovedajú požiadavkám tejto inštitúcie a boja sa previerky kto na čo má a kam patrí? – Aj tí!

Takí, ktorí majú už desaťročia „iné poslanie“ a cítia svoju povinnosť kormidlovať Maticu podľa pokynov „z druhej strany“, ktorá nateraz síce prehráva, ale verí, že príde jej čas? – Veru aj tí! A ako!

Verím, že rozhodnutie predsedníctva starého Výboru o lustrácii vedúcich, vedeckých pracovníkov, si osvojí a zrealizuje aj nový Výbor, aj s dôsledným konkurzným obsadzovaním vedúcich a vedeckých miest, Alebo... Bola inštitúcia v minulosti tak personálno-odborne budovaná, že nemuselo dôjsť k žiadnej zmene v nej? Všetko ostalo po starom! Ak áno, tak vďaka patrí našej bývalej vedúcej strane, že to tak múdro viedla!!!?

Poznámky o „augiášovom chlieve“ som počul z úst najvyšších predstaviteľov Matice – Inštitúcie, ktorí poznajú stav vecí.

Na tomto zhromaždení vidím desiatky protagonistov – ideológov bývalého režimu. Nestačím sa diviť, leto všetko má na srdci Maticu.

– – – – –

Čo s budúcim programom Matice? To Správa celkom nehovorí, alebo zabudla na mnohé?

– Matici nesmie byť ľahostajný stav mapovania ľudovej kultúry a propagácia bohatstva národa i nebývalá šírka záujmu o rozvíjanie tohto bohatstva,

– nesmie jej byť ľahostajný osud desiatok rôznych festivalov umeleckej aktivity najširších vrstiev,

– nesmie jej byť ľahostajný spôsob, akým sa formuje fenomén vzťahu najširších vrstiev k národnému spoločenstvu, ku krajine v ktorej žije, aby mohol spätne pôsobiť na všetky oblasti nášho života, ekonomiku nevyvímajúc. Príklady, čo tento fenomén dokáže sa v poslednom čase množia. Pozrite na Ďaleký východ.

Matica sa musí stať epicentrom usmerňovania tých najrozmanitejších oblastí miestnej kultúry,

– epicentrom koncepčného a metodického riadenia rozmanitých foriem vlastivedného múzejníctva, miestnym začínajúc a celoslovenskými skanzenmi končiac.

– Z matičných centier musia vychádzať impulzy k riešeniu základných sociálno-spoločenských neuduhov v národnom spoločenstve, ktoré rozkladajú jeho kultúru v tom najširšom slova zmysle. Vysoký stupeň alkoholizmu existenčne ohrozuje náš národ a pripravuje ho na to, aby sa dal pohltiť inými. Alkoholizmus toho najhrubšieho zrna patril k bontónu u colných predstaviteľov v Matici a ostáva ním aj naďalej. (Že rozkladá spoločenstvo, či osobu na primitívne, ľahko manipulovateľné živočíšstvo, to nám zvykne unikať.)

V našom národnom spoločenstve strácame mnohé (z toho čo nás ctilo, čím sme boli ako národ obdivuhodní)

– pracovitosť sa rozkladá na špekulantstvo a chytráčenie,

– poctivosť na vypočítavosť,

– zdravá ctižiadosť na rafinovaný karierizmus.

– Stratili sme (vďaka rozkladu stáročiami ustálených noriem spoločenského života, vlastníckych vzťahov) úctu k prírode, vzťah k rodisku, vlasti, zmysel pre krásu, harmóniu živej prírody a výsledkov ľudského úsilia.

– (Stratili sme zmysel pre funkčnosť a ľudskú účelnosť architektúry, dediny, mestá, ich

sídliská, prestávajú byť obývatel'né. Utekáme z nich do búdok nad mestom, ktoré sú našou, asi svetovou raritou.)

Čo má s tým Matica? Musí mať! Keď nie sama, vlastnými silami, tak musí dbať, aby sa tieto problémy nedostali na okraj spoločnosti, lebo sú problémami existenčnými.

(Ak sa pred 127 rokmi považovalo založenie Knižtlačiarkeho spolku za čin pre národ mimoriadneho významu, primerane tomu a dobe by mala Matica byť iniciátorom ďalších príkladných krokov. Už januári sa črtala možnosť vybudovania regionálneho televízneho štúdia a vysielania v Martine. V súčinnosti s Maticou vzniknuté štúdio mohlo a malo byť vzorom ako takéto štúdio regionálneho vysielania budovať po celom Slovensku. Cez toto najmodernejšie masmédiu sa mohli propagovať myšlienky, koncepcie a programy Matice. Možnosti, iniciátori boli. Chýbala priebornosť? Obava z iného? Alebo nie sme schopní vidieť dopredu ani vtedy, keď sa tam za nás už ktosi pozrel a vo svete sú podobné televízne štúdiá bežné? Stačí sa na ne pozrieť.)

Vrátim sa trošku. Na jednej z aktivít Výboru sa pokúsim poukázať na súvislosti a na to akí sme.

Eskalácia absurdných požiadaviek extrémistov z radov občanov maďarskej národnosti žijúcich na Slovensku v januári a februári 1990 vyvolala protireakciu slovenskej verejnosti. Najvýraznejšie sa to prejavilo v súvislosti s požiadavkou vybudovať v Komárne Maďarskú univerzitu.

Ak zástupcovia, či skôr extrémisti maďarskej národnosti u nás argumentovali nedostatkom učiteľov pre maďarské školy a utláčaním, boli potrebné protiargumenty. Nám sú totiž známe fakty o opaku. O nedostatku slovenských učiteľov na slovenských školách na južnom Slovensku a o nadbytku práve maďarských učiteľov, ktorí neovládajú vyučovací jazyk slovenský, vyučujú na slovenských základných a stredných školách. Svetová verejnosť mala k dispozícii len tendenčné stanovisko jednej strany reprezentované v knihe Mikloša Duraya *Psí obojok*.

Ešte začiatkom februára som požiadaval autora, aby nám poskytol uvedenú knihu, aby sme sa mohli dozvedieť o jeho argumentoch. Knihu – pamflet, vydanú v newyorskom nakladateľstve, sme nemohli získať ani v našich knižniciach, ani na Ministerstve vnútra, hoci podľa obsahu by aj tam mali byť o nej informovaní. Proste nebola. Záujem o tlač ktorá píše o Slovensku, slovenských problémoch, je z našej strany minimálny. Nikto ju nemonitoruje. Ak áno, tak mizerne. To platí aj o monitorovaní tlače, rozhlasu a televízie našich južných susedov, ktorí využívajú; všetky masmédiá na iredentistické útoky proti Česko-Slovensku, no hlavne proti Slovensku.

Knihu som dostal od našich krajanov z New-Yorku. Jej preklady sa dostali na stránky tlače až vyjdením Slovenských národných novín, až po voľbách. Odhalenie skutočného pozadia zámerov a cieľov ideového vodcu hnutia Spolužitie pred voľbami by bolo výrazne ovplyvnilo ich výsledky. Jeden z príkladov našej nekonceptnosti. Len dobiehame. Alebo to tak niekto na niečí príkaz riadi?? Možno aj to.

Nedobiehať, ale robiť kroky dopredu mal aj širokokoncipovaný prieskum stavu školstva na južnom Slovensku.

Z iniciatívy Výboru rozbehnutá dôležitá akcia, do ktorej vstúpili viaceré kvalifikované inštitúcie Ministerstva školstva, Ministerstva kultúry, akcia pripravovaná s vedomím a na prianie Vlády SR, Ministerstva školstva, bola pred dovŕšením prípravnej fázy spochybnená, vlastne pozastavená. Poslanci SNR maďarskej národnosti využili neprítomnosť ministra školstva, pána Kováča, vynútili si na ministerstve rozpravu o zámere, jeho ciele spochybnili, zosmiešnili jeho koncepciu argumentujúc „podivne“ získanými poznámkami urobenými pred prípravou prieskumu, ktoré rozmnožili a označovali za nekvalifikovanú osnovu.

Prieskum mal byť ukončený do konca apríla. Nezačal ani.

(Nevôľu z prieskumu vyslovil aj zástupca VPN Peter Zajac na stretnutí na pôde

Literárnovedného ústavu. Nevôľu z prieskumu vyvolával – podľa mojej mienky – hlavne návrh, predložiť jeho výsledky medzinárodnej kontrole.)

Zmysel a realizovateľnosť prieskumu v súčasných podmienkach rozvrstvenia politických síl, ich postojov, stupňujúcej sa demagógia maďarských iredentov a ich predĺžených údov z radov česko-slovenských občanov je otázny. Objektívne fakty nie sú pre nich žiaduce. O to úpenlivejší je ich zápas o to, aby sa nepripustil princíp reciprocity platný v dejinách európskej civilizácie už tri tisícročia.

(Matica musí na ňom trvať, hoc nie v tom zmysle, aby sa podmienky existencie maďarskej národnosti u nás prispôbili súčasným aponiovským podmienkam existencie Slovákov v Maďarsku, ale tým, aby sa podmienky existencie Slovákov v Maďarsku vyrovnali podmienkam, v akých sa rozvíja maďarská národnosť u nás. Nemusíme sa hanbiť ani pred Európou, ani pred ostatným svetom. Opak je pravdou.)

(„Hra“ s matičným hnutím sa už rozohrala. Prebúdzalo sa liknavo, spomalene. V súčasnosti mu hrozí umŕtvenie.

Úsilie, aby členská základňa Matice vstúpila do volieb a takto získala svoje zastúpenie v Slovenskej národnej rade, narazilo na nesúhlasné stanovisko drivej väčšiny Výboru, aj keď predtým takmer všetci členovia Predsedníctva, ale aj niektorí členovia Výboru tento krok schválili. Na zasadnutí Výboru boli proti tomu bez konštatovania: „mením názor“. Až na jediný prípad. Aj ten bol opačný.

Prudko reagovali na tento krok aj predstavitelia rôznych politických strán a zoskupení ešte aj po stiahnutí matičného hnutia z volieb. Jednotlivci, z ktorých sa vykľuli kandidáti na poslancov za tieto strany. Boli medzi nimi aj vedúci pracovníci Matice. Ochrana Matice ako nadstraníckej im ležala na srdci len dovtedy, kým matičné hnutie nevystúpilo z volieb. Potom im Matica bola dobrá. Zneužívali jej meno úplne svojvoľne na podporu vlastnej politickej aktivity, na získavanie predvolebnej popularity, aj keď sa táto rafinovane skrývala za celonárodné záujmy. Asistovali tomu aj členovia Výboru a čelní predstavitelia Inštitúcie. Bolo mi z toho smutno hlavne potom, keď vyšlo najavo kto pod „ochranou“ Matice chránil svoje poslanecké ambície.

V mene Matice ako národného symbolu, v mene matičného hnutia, ktoré môže výrazným spôsobom rezonovať vo formovaní kultúry nášho národa v najširšom zmysle slova, v duchu koncepcie návrhu nového Zákona o Matici slovenskej, ktorý nie je beletriou, ale ľudským vyjadrením toho, čo sme si zvykli vtesnávať do suchopárnych fráz aparátikov a nimi riadených legislatívco, v duchu náčrtu programu Matice slovenskej ktorý, opierajúc sa o koncepciu nového Zákona o Matici slovenskej, vypracoval pán profesor Kočtúch, v mene tohto všetkého sa musia vyložiť na stôl všetky karty, s ktorými sa v súčasnosti začala hrať hra o osud Matice.

Rád by som sa mýlil, ale ja to po 5 mesačnej skúsenosti vnímam tak. Skutočne začína rozhodujúca hra.

Pán Rúfus sformuloval presne „prečo sme“. Aby sme však mohli byť, aby mohla byť Matica, musí vnímať všetky súčasné potreby národa akceptujúc národnosti, ktoré u nás žijú, etnika, ktoré sa hlásia o svoje práva. Musí byť pripravená zásadne zmeniť šírku svojho pôsobenia vo všetkých smeroch, ktoré nová situácia vyvoláva.)

— — — — —

Považujem za veľmi dôležité, aby sa previedla dôsledná analýza bývalého vedenia Matice slovenskej v starostlivosti o Slovákov v zahraničí, hlavne v Maďarsku. Som presvedčený, že zistené fakty budú prekvapivé a vypovedia veľa o tom, či sme pomohli súčasnému stavu aj z našej strany. (Príklad za všetky: Na 125 výročí MS v Martine bola len malá skupinka našich krajanov z Maďarska. Stála, ako sami povedali „len kdesi hore na lešení“. Iný priestor sa im nedostal. Ako to hodnotiť? Nedostatok prostriedkov? Ved' to boli hostia „z valutovej cudziny“ a mnohí z nich ani nie Slováci! Nezaujím zo strany Slovákov

v Maďarsku? Oni tvrdia, že nie. Pokyn z hora? Zámer kohosi v Matici?)

Medzi slovami a skutkami môže byť veľký rozpor. Výsledok však určujú skutky. Na to akosi zabúdame. Radšej prijmeme frázu, ktorá sa v danej chvíli páči, ako drsnú pravdu, za ktorou musia nasledovať činy, ktoré vyžadujú čas.

(Spomeniem „lahôdku“ o takomto prístupe. Výbor schválil návrh na vytvorenie Ústavu pre zahraničných Slovákov ešte vo februári. V tomto duchu sa rozposlala prieskumná informácia na rôzne vládne orgány. Odšadiaľ prišla súhlasná odpoveď. Cieľom bolo vytvoriť podmienky pre samostatnú starostlivosť o Slovákov v zahraničí a samostatnú pre Čechov. Činnosť Československého ústavu zahraničného bola v minulosti natoľko nežiaduca pre našich krajanov a jeho obsadenie v nových podmienkach bolo terčom silných útokov aj českej tlače pre sústreďovanie podivných osôb v jeho radách, že Matica nemohla na tieto fakty nereagovať. Aké bolo naše. prekvapenie, keď sme sa, členovia Výboru, dozvedeli z českej tlače, že správca Matice slovenskej sa dal na Valnom zhromaždení ČÚZ-zu zvoliť za podpredsedu jeho Výboru a Matica slovenská sa stala jeho kolektívnym členom!!! Vysvetlenie, ktoré správca podal rozhorčenému Výboru, nemohlo uspokojiť. Výbor trval na jeho odstúpení z funkcie v ČÚZ-e.)

— — — —

Čomu asi slúžila niekoľko mesiacov trvajúca kampaň za záchranu Matice pre Martin? (Túto úlohu si dala do svojho programu aj Slovenská národná strana.)

Nie je mi známe jediné vyhlásenie Výboru, Predsedníctva alebo môj vlastný výrok, v ktorom by sa táto tendencia čo len v náznaku objavovala. Veľa som však pochopil v redakcii Života Turca na stretnutí s autormi článkov tohto zamerania, v ktorých som bol priamo označený za iniciátora presťahovania Matice z Martina do Bratislavy. (Pisatelia článkov vinili Výbor aj mňa z toho, že Matica sa v Martine nehýbe, že spí, že v Turci nevznikajú miestne odbory Matice slovenskej.) Viac som však pochopil, keď som náhodne zistil, že medzi pisateľmi sú dôverne známi čelných predstaviteľov z Inštitúcie.

Možno mala celá kampaň cieľ odpútať pozornosť od základných problémov, ktoré v Inštitúcii začali vychádzať na povrch.

Možno to bol obranný reflex tých štruktúr, ktoré cítili ohrozenú vlastnú existenciu.

(Možno niečo iné čo sa mi nepodarilo zistiť.)

Na žiadnom zasadnutí Výboru nepadlo slovko o novom sídle Matice. V tom duchu je koncipovaný aj nový Zákon o MS.

V jednom sme boli s celým Výborom, okrem niekoľkých pracovníkov Inštitúcie, tiež členov Výboru, zajedno: Výbor musí mať svoj vlastný výkonný sekretariát a funkcie predsedu a členov Výboru musia byť čestné. Považovali sme, a ja sám stále považujem za samozrejmé, že sídlom tohto sekretariátu bude miesto centrálnych úradov, Vlády SR, SNR, ale aj politických strán. Len tak môže slúžiť Matici v jej novom poslaní a významne slúžiť ako matičnému hnutiu, tak Inštitúcii.

Spomínaná kampaň bola namierená vlastne proti tomuto sekretariátu.

Matica ako jednota hnutia a inštitučných zložiek sa nesmie stať jednotlivcami, či skupinami obhajujúcimi svoje osobné ciele a ambície manipulovateľnou zložkou. Musí byť pod celonárodnou kontrolou. Preto každý, kto sa pokúša o cestu iným smerom, je proti Matici, proti Vám, Vaším ideálom. A tých bude dosť. Aj z tých, ktorí svoje pozície v Matici nedávno stratili, aj z tých, ktorí slúžili iným ideálom za judášsky groš. (Aj keď je pravdou, že takým nerobí starosti meniť ideály ako prádlo.)

Dosvedčujú tomu aj posledné prípady. Bývalí pracovníci ústredných straníckych orgánov, kňazi marxistickej ideológie sa v priebehu pár mesiacov stali najhorlivejšími obhájcami národných vecí //kdeže sa stratil ich príslovečný internacionalizmus//, //a ašpirujú na vedúce funkcie v Matici!!!!//

Udivuje ma ich žalúdok, no neprekvapuje charakter.

Stačí si všimnúť ich pohľad.

Nezávidím im to, aj keď si myslím, že lepšie spávajú ako ja. Sú dôkladne vyzbrojené v oblasti intríg, manipulácií, konšpirácií. Vedia kde a ako zapôsobí strach, hrozba, ako sa dá kto získať k tomu, aby zapredal svoje ideály. Nech Boh ochraňuje Maticu pred nimi.

Každé hnutie, aj Matičné, možno viesť tak, ako viedli najatí jedinci 17. novembra v Prahe demonštrujúci mládež. Nik spočiatku nespozná, že tí, čo najhorlivejšie kričia, skandujú, nevedú nemysliacu, ale cítiacu masu, ale zvädzajú ju, či skôr zavadzajú tam kam chcú. Až potom, keď je masa, dav, v slepej uličke, keď sa na ňu bezbrannú vrhnú po uši ozbrojení, pripravení útočníci, až potom, alebo až oveľa neskôr, pri vyšetrovaní, všetkým svitne.

Toho by som sa nerád dožil.

Nie som vyzbrojený niektorými uvedenými vlastnosťami a preto som sa vzdal funkcie predsedu Výboru a formou ktorou som to urobil. Aj preto, aby som niektoré zo spoznaných faktov mohol dnes pred Vami vysloviť. Hoci sa mi to takmer nepodarilo.

Ďakujem Vám za pozornosť a prajem šťastnú ruku pri voľbe mladého, intelektuálne vyspelého Výboru, predsedu. Inštitučnej základni reprezentatívne vedenie a podmienky k službe národu. Zavazujú ju k tomu historické súvislosti //nech je už martinská realita akékoľvek//, aj súčasné postavenie Matice slovenskej v očiach najširšej verejnosti.

Viliam Gruska